

УДК 94 (477)

Потіха О.Б.

м. Тернопіль

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНДО

Стаття присвячена аналізу опублікованих документів, мемуарної літератури, спогадів громадсько-політичних діячів, матеріалів періодичних видань, що висвітлюють суспільно-політичну діяльність Українського національно-демократичного об'єднання – однієї з найвпливовіших легальних політичних партій Західної України 1925–1939 рр.

Ключові слова: *політичне життя, політична партія, опубліковані документи, мемуарна література, періодика.*

Статья посвящена анализу опубликованных документов, мемуарной литературы, воспоминаний общественно-политических деятелей, материалов периодических изданий, освещающих общественно-политическую деятельность Украинского национально-демократического объединения – одной из самых влиятельных легальных политических партий Западной Украины 1925-1939 гг.

Ключевые слова: *политическая жизнь, политическая партия, опубликованные документы, мемуарная литература, периодика.*

The paper analyzes published documents, memoir literature, memoirs social and political activist, materials periodicals covering the social and political activities of the Ukrainian National Democratic Union – one of the most influential legal political parties in Western Ukraine 1925-1939 years

Key words: *political life, political party, published documents, memoirs Books, Periodicals*

Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) виникло у 1925 р. в результаті злиття Української народно-трудової партії (УНТП), Української партії національної роботи (УПНР) і частини Української парламентської репрезентації (УПР), ставши провідною західноукраїнською політичною партією другої половини 1920–1930 рр., репрезентантом українців краю на міжнародній арені. Займаючи легальні позиції, УНДО відіграло важливу роль у боротьбі за українську державність: не визнавало законності польського панування на західноукраїнських землях і проголосило кінцевою метою своєї діяльності побудову самостійної, соборної, незалежної української держави. Враховуючи сучасну суспільно-політичну ситуацію в Україні, досвід УНДО набуває особливої актуальності.

Потреба у вивченні історії УНДО зумовлена наявністю невеликої кількості наукових праць, котрі б цілісно досліджували діяльність націонал-демократів. Тому аналіз джерельної бази дослідження даної проблеми сьогодні становить значний науковий інтерес. Детальний і всебічний аналіз діяльності УНДО на території Західної України протягом 1925–1939 рр. базується на вивченні історичних джерел, які відповідно до джерелознавчих вимог умовно можна поділити на архівні документи і матеріали, опубліковані джерела, мемуарну літературу, спогади тогочасних українських громадсько-політичних діячів, матеріали періодичних видань.

Метою даного дослідження є комплексне висвітлення й аналіз опублікованих джерел, мемуарної літератури, спогадів тогочасних українських громадсько-політичних діячів, періодики, які висвітлюють ідеологію УНДО та основні напрями його суспільно-політичної діяльності в умовах панування польського владного режиму.

У процесі дослідження діяльності УНДО неабияку цінність мають опубліковані збірники документів і матеріалів, видані на Україні і в діаспорі. Особливий науковий інтерес становить збірник документів і матеріалів, під назвою „На вічну ганьбу Польщі – твердині варварства в Європі” [12]. Він містить описи польської пацифікаційної акції на західноукраїнських землях осені 1930 р., зокрема протоколи очевидців, свідчення потерпілих, лікарські свідоцтва, судові документи, сеймові інтерпеляції та звіти українських послів і сенаторів, описи і петиції чужинців.

Деякі матеріали про створення та діяльність УНДО містить другий том збірника документів української суспільно-політичної думки, укладений істориками з діаспори Т. Гунчаком та Р. Сольчаником [25]. Це відозва до українського громадянства з приводу заснування партії, програма та резолюції Другого, Третього Народних з'їздів УНДО та матеріали з діяльності партії напередодні Другої світової війни (резолюції П'ятого Народного з'їзду).

Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість члена УНДО, посла до польського сейму – М. Рудницької [21], упорядкований М. Дядюк, містить листування, статті та виступи громадсько-політичної діячки про організацію Всеукраїнського національного конгресу (ВУНК), пацифікаційну акцію осені 1930 р. та її обговорення у польському парламенті і на міжнародній арені, Голодомор 1932–1933 рр., тексти промов, заяв, внесень М. Рудницької на засіданнях сейму та сеймових комісій за 1928–1934 рр., які дозволяють проаналізувати форми і методи діяльності УНДО у варшавському парламенті щодо захисту українського шкільництва.

У збірнику документів, виданому Волинським державним університетом ім. Лесі Українки під назвою „Роде наш красний...” [19], поміщені тексти промов українських послів і сенаторів від Волині С. Хруцького, О. Левчанівської, М. Черкавського, М. Чучмая інших за 1922–1928 рр.

У праці В. Клювака та В. Куцинди „Голгофа українського народу” [7] вперше оприлюднено документи Державного архіву Львівської області за 1933 р. про голод 1932–1933 рр. в радянській Україні: матеріали галицької преси, інформаційні та аналітичні записки польської поліції, спогади очевидців і жертв злочину, зібрані у 1993–1994 рр. Документи про діяльність, створеного з ініціативи УПР, Громадського комітету рятунку України (ГКРУ).

Особливу цінність має другий том праці івано-франківського дослідника М. Кугутяка „Українська націонал-демократія” [9] документи і матеріали якого висвітлюють різні аспекти діяльності УНДП, УНТП та УНДО протягом 1918–1929 рр. Це – резолюції, звіти, протоколи Народних з'їздів, конференцій, Центрального комітету, президії, ексекютиви, секретаріату та місцевих

осередків партії, партійні програми, заяви, заклики, інструкції, доповіді, реферати, виступи, статті, листи, записки діячів партії, а також велику кількість матеріалів української і польської періодичної преси зазначеного періоду. Окремі документи збірника відображають рух за консолідацію національно-демократичних сил у 1923–1925 рр., але найбільше їх присвячено ідейно-політичному та організаційному становленню УНДО в період з липня 1925 р. по березень 1928 р. Це матеріали установчого з'їзду 11 липня 1925 р., II (19-20 листопада 1926 р.) і III (24-25 грудня 1928 р.) з'їздів партії, про результати березневих виборів до польського парламенту 1928 р., діяльність ундовських послів у польському сеймі і сенаті. Загалом документи і матеріали збірника дають змогу з'ясувати місце і роль української націонал-демократії в національному русі краю у 1918–1929 рр.

Важливе значення у дослідженні відіграло використання опублікованих документів УНДО – Політичної програми [17], матеріалів III і IV Народних з'їздів партії [24, 30] законодавчих актів Польської держави – Конституцій 1921 і 1935 рр. [39, 40] та Виборчих ординацій до сейму і сенату 1922 р. [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**36, 37].

Надзвичайно важливу роль у написанні роботи відіграла мемуарна література, спогади відомих політичних діячів – І. Кедрина-Рудницького [7], А. Чернецького [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**8, 29], І. Макуха [11]. Спогади колишнього парламентського кореспондента газети „Діло”, визначного діяча УНДО І. Кедрина-Рудницького [7] містять низку портретів українських послів і сенаторів – членів УНДО – Д. Левицького, О. Луцького, Ю. Павликовського, М. Галущинського, В. Целевича, Я. Олесницького, С. Витвицького, Л. Куницького, С. Барана, М. Рудницької, Д. Паліїва та інших. Цінними є міркування автора про хід передвиборчої кампанії та вибори, саботажі, пацифікацію осені 1930 р., її розгляд у варшавському парламенті і на міжнародній арені, тактику УПР та зміну стратегії і тактики УНДО у другій половині 1930-х рр.

Книга «Споминів...» українського соціал-демократа, одного з відомих і впливових діячів соціал-демократичного руху в Галичині першої половини

XX ст. А. Чернецького [28, 29] подає цікавий фактичний і аналітичний матеріал про діяльність української соціал-демократії, відомості про створення УНДО та його діячів Л. Макарушку, К. Трояна, Д. Палієва, О. Луцького, С. Барана, І. Бриковича, Д. Великановича; розкол УНДО та створення Фронту національної єдності (ФНЄ), інформацію про змагання між ундовцями і радикалами за впливи на громадсько-політичне життя західноукраїнського суспільства.

Надзвичайно цінним, хоча й не позбавленим певного суб'єктивізму, джерелом стали спогади одного з найактивніших діячів та голови Української соціалістично-радикальної партії (УСРП) (1930–1939 рр.), сенатора І. Макуха [11]. Будучи безпосереднім учасником тогочасних суспільно-політичних подій, автор подає детальну інформацію про їх перебіг: відомості про причини розпуску польського парламенту, пацифікацію та особливості виборчої кампанії, міжпартійні суперечності УСРП та УНДО з приводу нормалізації, перебіг подій щодо підготовки ВУНК тощо. Загалом спогади безпосередніх учасників тогочасних подій містять цінний фактичний матеріал, передають настрої та політичну атмосферу досліджуваного періоду.

Збірник праць і матеріалів, виданий Науковим Товариством ім. Т.Шевченка під назвою „Дмитро Палієв: життя і діяльність (1896–1944)“ [5], вміщує нарис доктора Н. Іщук-Пазуняк про життя і діяльність громадсько-політичного діяча, його листи, публіцистичні статті та промови у польському сеймі, а також численні статті, спогади рідних, приятелів, бібліографію праць.

В історико-мемуарному збірнику Чортківської округи [6] міститься інформація про визначних ундовських діячів, парламентаріїв – М. Галущинського, В. Бараника, А. Горбачевського, І. Заваликута, К. Трояна. Відомості про основні події громадсько-політичного життя С. Барана, факти пацифікаційної акції на Тернопільщині знаходимо у регіональному збірнику Тернопільщини „Шляхами золотого Поділля“ [31, 32].

У „Ювілейній книзі Української гімназії в Тернополі...“ [35] на тлі історії гімназії (1898–1998) висвітлено перебіг пацифікаційної акції в Тернополі та на території воєводства, численні арешти та масові обшуки в будинках приватних

осіб та українських установах міста. Книга містить спогади учителів та учнів гімназії про події, пов'язані із закриттям гімназії та боротьбу ундовських парламентаріїв за відновлення її діяльності. У книзі знаходимо життєписи таких діячів УНДО, як М. Галущинський та А. Горбачевський. Драматичну історію української гімназії у Рогатині відображено у „Ювілейній книзі...“ [33], присвяченій сторіччю її заснування. У книзі подано матеріал про масові саботажі у Східній Галичині, пацифікацію та закриття гімназії. Особливий інтерес становить інформація про громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність М. Галущинського. Відомості про життя української молоді в роки польської окупації знаходимо у „Ювілейній книзі української Академічної гімназії у Львові...“ [34], яка розкриває особливості напруженої суспільно-політичної ситуації на захопленій поляками українській території: погіршення умов навчання гімназійної молоді, зміна державної мови, назви навчального закладу, поява учителів-поляків, що спонукало до формування націоналістичного підпілля в середовищі вихованців гімназії. У книзі вистівлено вклад професора М. Галущинського у суспільно-громадське виховання гімназійної молоді.

Багатий матеріал для дослідження діяльності УНДО містить тогочасна західноукраїнська преса 1920–1930-х рр. Друковані органи УНДО – газети „Діло” [4], „Свобода” [22**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], „Новий час” [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**5], „Батьківщина” [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**], „Неділя” [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**4] – послідовно відображали основні події парламентської боротьби, публікували тексти промови, інтерпеляцій, внесень ундовських парламентаріїв, резолюції, постанови, комунікати Народних з'їздів, засідань ЦК, президії, ексекютиви партії та УПР, повідомляли інформацію про події, що відбувалися у повітових організаціях партії. На сторінках цих газет містилися відомості про голод у радянській Україні, роботу Громадського комітету рятунку України та діяльність УНДО у підготовці та організації ВУНК. Названі періодичні видання, зокрема газета „Діло”, публікували численні статті і міркування членів партії на тематику різних політичних подій, що відбувалися в краї –

Д. Левицького, В. Мудрого, С. Барана, В. Целевича, І. Кедріна-Рудницького та інших. Аналіз польських періодичних видань дозволяє з'ясувати ставлення різних польських політичних сил до УНДО, а аналіз української опозиційної преси – „Громадський голос” [3], „Вперед” [2] – місце партії в національно-державницькому таборі Західної України досліджуваного періоду. Цінним є журнал *Sprawy Narodowościowe* [41], що видавався Інститутом досліджень національних справ у Варшаві з 1926 р. В кожному номері він уміщував хроніку з життя національних меншин Польщі, в тому числі і українців. Серед польської періодики необхідно відзначити “*Gazeta Polska*” [38], “*Wiek Nowy*” [42], серед української – „Нові шляхи” [16], „Подільський голос” [17], „Сурма” [23], „Розбудова нації” [20], „Культура” [10], „Наш клич” [13], „Українська школа” [26], „Учительське слово” [27]. Аналіз періодики забезпечив широкі можливості відбору фактичного матеріалу, який суттєво доповнив інші джерела. Повідомлення газет вимагали критичного ставлення та всебічної перевірки. При їх використанні враховувалися умови опублікування та суб'єктивне сприйняття різними людьми певних подій і явищ.

Проведений джерелознавчий аналіз досліджуваної теми підтверджує, що для з'ясування багатогранної діяльності Українського національно-демократичного об'єднання упродовж 1930–1935 рр. важливе значення мало вивчення і залучення до наукового обігу не лише архівних документів і матеріалів, а й використання опублікованих документів, мемуарної літератури, спогадів громадсько-політичних діячів, матеріалів періодичних видань, їх аналіз, узагальнення і систематизація.

Список використаних джерел

1. Батьківщина. – 1933–1935.
2. Вперед. – 1930, 1935.
3. Громадський голос. – 1930–1935.
4. Діло. – 1925–1935.
5. Дмитро Палій: життя і діяльність (1896–1944): збірник праць і матеріалів / [відп. ред. Олег Купчинський]. – Львів, 2007. – 862 с.

6. Історико-мемуарний збірник Чортківської округи. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1974. – 925 с.
7. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / Іван Кедрин-Рудницький. – Нью-Йорк: Червона калина, 1976. – 880 с.
8. Клювак В.В. Голгофа українського народу / В.В. Клювак, В.І. Куцинда – Львів, 2003. – 24 с.
9. Кугутяк М.В. Українська націонал-демократія. 1918–1939 / М.В. Кугутяк. – Т.2. Документи і матеріали. – Київ – Івано-Франківськ, 2004. – 704 с.
10. Культура. – 1931.
11. Макух І. На народній службі. Спогади / Іван Макух. – Дітройт. – 1958. – 628 с.
12. На вічну ганьбу Польщі – твердині варварства в Європі. Третє незмінене видання. Серія. Документи і матеріали. Ч.2. – Нью-Йорк: Говерля, 1978. – 150 с.
13. Наш клич. – 1933.
14. Неділя. – 1929, 1930–1932.
15. Новий час. – 1925–1935.
16. Нові шляхи. – 1929, 1931.
17. Подільський голос. – 1928.
18. Програма УНДО // Діло. – 1926. – 28 листопада.
19. ”Роде наш красний...” Волинь у долях краян і людських документах. Т.1. – Луцьк: Вежа, 1996. – 443 с.
20. Розбудова нації. – 1930, 1934.
21. Рудницька М. Статті. Листи. Документи / Мілена Рудницька. – Львів, 1998. – 844 с.
22. Свобода. – 1925–1935.
23. Сурма. – 1930.
24. III Народний з’їзд Українського національно-демократичного об’єднання в днях 24 і 25 грудня 1928 року. – Львів, 1929. – 129 с.
25. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т.ІІ. – Львів: Сучасність, 1983. – 426 с.
26. Українська школа. – 1932.

27. Учительське слово. – 1931.
28. Чернецький А. Спомини з мого життя / Антін Чернецький. – К.: Основні цінності, 2001. – 168 с.
29. Чернецький А. Спомини з мого життя / Антін Чернецький. – Лондон: Наше слово. – 141 с.
30. IV Народний з'їзд УНДО. – Львів, 1932. – 28 с.
31. Шляхами золотого Поділля. – Філадельфія, 1970.
Т. 2. Регіональний зб. Тернопільщини. – 1970. – 280 с.
32. Шляхами золотого Поділля. – Філадельфія, 1983.
Т. 3. Тернопільщина і Скалатщина. – 1983. – 846 с.
33. Ювілейна книга Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого: До сторіччя заснування. 1909–2009 / [упоряд. І.В. Доронюк] – Львів, 2009. – 688 с.
34. Ювілейна книга української Академічної гімназії у Львові. На 100–річчя першого українського іспиту зрілості (1878–1978). – Філадельфія–Мюнхен, 1978. – 611 с.
35. Ювілейна книга Української гімназії в Тернополі. До сторіччя заснування. 1898–1998 / [підбір, упорядкування та редакція текстів і коментарі Степана Яреми]. – Тернопіль; Львів, 1998. – 736 с.
36. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. Ust. RP.). 1922. № 66. Poz. 590, 591, 592 [Електронний ресурс] // Режим доступу до джерела: <http://www.lego.pl/prawo/dziennik-ustaw-1922/66/>
37. Dz. Ust. RP. 1922. №81. Poz. 723 [Електронний ресурс] // Режим доступу до джерела: <http://www.lego.pl/prawo/dziennik-ustaw-1922/81/>.
38. Gazeta Polska. – 1930–1933.
39. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. – Lwow, Warszawa, 1927. – 160 s.
40. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 r. – Warszawa, 1935. – 182 s.
41. Sprawy Narodowościowe. – 1930–1933, 1935.
42. Wiek Nowy. – 1931–1932.